

В.В. КАБАЧЕК, канд. іст. наук, доцент НТУ «ХПІ»

**ІСТОРІЯ ПРОМИСЛОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ
«ДУНСУКНО» (1921-1925 рр.) ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ
ПРОБЛЕМ МІСЦЕВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
ЧАСІВ НЕПУ**

Стаття присвячена місцевому державному госпрозрахунковому об'єднанню «Дунсукно», що діяло в Подільській губернії у 1921-1925 рр. Основний акцент робиться на те, як відбивалися в його діяльності основні проблеми української державної промисловості перших років непу.

Стаття посвящена местному государственному хозрасчетному объединению «Дунсукно», действовавшему в Подольской губернии в 1921-1925 гг. Основной акцент делается на то, как отражались в его деятельности основные проблемы украинской государственной промышленности первых лет нэпа.

The article is devoted to the local state self-supporting basis unity «Dunsukno», which existed in Podolska County in 1921-1925. The main emphasis of work is how the basis problems of Ukrainian state industry were reflected in its activity during the first years of NEP.

Протягом двох останніх десятиліть серед вітчизняних науковців істотно зріс інтерес до так званої «мікроісторії». Безсумнівно, для осягнення історичного процесу напевно важливим є те, як відбиваються складні історичні події на долі окремої родини, як вони сприймаються пересічними громадянами. Вірогідно, щось подібне можна сказати і про відображення загальних економічних тенденцій певної доби на мікроекономічному рівні – в історії конкретних господарських одиниць. Зокрема, досить цікавим може бути застосування індуктивного та дедуктивного методів при з'ясуванні основних проблем розвитку місцевої державної промисловості УСРР часів непу.

Попри те, що історія української промисловості цього періоду була досить широко (хоча, зрозуміло, і з певним ідеологічним забарвленням) висвітлена ще у радянській історіографії [див., напр.: 1-8], розвиток такого її сегменту як місцева державна трестована промисловість, що з'явився в результаті господарської реформи 1921-1922 рр., залишився майже не охопленим. Те саме стосується і сучасної української історіографії – у дослідженнях, спеціально присвячених історії українських трестів 20-х рр. ХХ ст. [9; 10], відсутні навіть підрозділи про місцеві державні промислові об'єднання (трести), а їхня діяльність відображена надто побіжно. До вказаного можна додати окремі згадки у роботах з історії місцевих органів державної влади,

яким підпорядковувалася місцева державна промисловість у позначений період, проте їх автори – як радянські, так і сучасні [11-13 та ін.] – не мали змоги докладно зупинитися на даній проблемі через інші завдання своїх досліджень.

Оскільки в цілому історія місцевої державної промисловості часів непу залишається малодослідженою, годі й казати про історію її окремих трестів. Відтак, дана розвідка має своїм завданням як частково заповнити цю прогалину, так і спробувати поглянути на непівські реалії крізь призму конкретної господарської одиниці – промислового об'єднання Подільської губернської ради народного господарства (ГРНГ) «Дунсукно», доля якого була досить типовою для місцевої державної промисловості УСРР, проте – не зовсім типовою для відсталі в промисловому відношенні Подільської губернії: станом на січень 1924 р. на ньому працювала ледве не половина робітників і службовців (413 з 959) об'єднань місцевої ГРНГ [14, арк.11]. Хронологічні межі статті збігаються з часом існування вказаного місцевого тресту.

Як відомо, пристосування промисловості до умов непу, що розпочалося в другій половині 1921 р., передбачало відмову держави від марнотратних зусиль по утриманню націоналізованих підприємств. Більшість з них підлягали здачі в оренду, консервації або ліквідації. Найбільш важливі фабрики та заводи залишалися у безпосередньому управлінні державою, проте схема їх функціонування докорінно змінювалася – вони знімалися з держпостачання і об'єднувалися у госпрозрахункові трести республіканського та всеросійського (згодом всесоюзного) або місцевого рівня. Формування з середніх за розмірами підприємств місцевих державних госпрозрахункових промислових об'єднань покладалося на ГРНГ, що діяли на правах відділів губвиконкомів.

Створення місцевого об'єднання «Дунсукно» відбувалося на базі підприємств так званого «Дунаївецького куша» у містечку Дунаївці Подільської губернії. Свого часу там нараховувалося до 30 суконних фабрик, але значну їх частину під час I світової війни було евакуйовано до Сум, Харкова та Москви [15, 12 листопада]. Ті ж, що залишилися, були націоналізовані більшовицькою владою і знаходилися у віданні Подільської ГРНГ, яка восени 1921 р. згідно рішень губернської економічної наради (губекономнаради діяли як постійні комісії губвиконкомів для вирішення поточних господарських питань) готувала 4 найбільш великі з них до переведення на госпрозрахунок і об'єднання у місцевий трест. Несподівано керівництво губернії було поставлене перед фактом, що фабрики без відома ГРНГ

перепідпорядковані безпосередньо Укртекстилю (главк Української РНГ), який вже призначив новий склад правління Дунаївецького куца та його голову. До речі, цей новий голова Фінкельштейн, що був надісланий з Харкова, навіть не повідомив про свій приїзд і не зареєструвався в Подільській ГРНГ. Реакція місцевих господарників було досить жорсткою. 28 листопада 1921 р. на спеціально скликаному засіданні кущового правління за участі представників ГРНГ та губернської Робітничо-селянської інспекції дії Укртекстилю були охарактеризовані як самоуправство, грубе порушення існуючого порядку, згідно якого главки без рішення УРНГ та заключення ГРНГ не мали права відбирати підприємства у місцевих органів, повноваження Фінкельштейна визнані недійсними, а завкущем Шору було оголошено догану «за незаконну передачу справ Фінкельштейну». Відповідно телеграму ГРНГ надіслав голові УРНГ В.Я. Чубарю [16, арк. 30-32].

Вказаний інцидент не був чимось винятковим. Найбільш дієздатні підприємства місцевих трестів ще на етапі їх формування стали об'єктом зазіхань могутніх центральних і республіканських відомств. Як відзначає В.І.Гринчукський, телеграм до УРНГ про «загарбницькі» дії з боку центральних і республіканських трестів, які включали до свого складу, не рахуючись з місцевою владою, добре оснащені і діючі підприємства місцевої промисловості, приведені до ладу зусиллями ГРНГ, надходило безліч. Але «протести останніх результатів не давали» [9, с. 34-35]. Проте, у даному випадку результат був: завдяки рішучим діям губернських органів Поділля їм вдалося зберегти дунаївецькі підприємства у своєму розпорядженні, що, разом з прикладами по інших губерніях [див., напр.: 17, с. 92-93], дозволяє вважати вищенаведене висловлювання тернопільського дослідника дещо категоричним. Боротьба «центру» й «місць» була зумовлена загальними вадами радянської системи, насамперед – відсутністю чіткого розмежування функцій і компетенції між владними органами різного рівня. В умовах проголошеного з непом'ясою розвитку місцевої ініціативи та часткового відродження ринкових відносин це протистояння загострилося у сфері джерел доходів бюджетів різного рівня. Зрозуміло, найчастіше перевага була на боці всевладних центральних відомств, проте певне «перетягування канату» між «центром» і «місцями» спостерігалось протягом всієї епохи непу.

Що ж до дунаївецьких підприємств, зусиллями місцевої ГРНГ вказані 4 фабрики увійшли до складу місцевого промислового об'єднання «Дунсукно». Як вже відзначалося, воно стало найпотужнішим на Поділлі і в подальшому працювало досить успішно: ще наприкінці 1921 р. значно зросло виробництво (з 7000 до 18000

аршин сукна на місяць), у 1922 р. його продукція мала збут не лише в губернії, а й у Києві та Харкові, а валове виробництво в січні 1923 р. становило 25200 крб. за довоєнною оцінкою [15, 12 листопада; 18, с. 367; 19, с. 42; див. також: 20, с. 49-50].

Досить цікавим є питання про принцип організації місцевих промислових об'єднань України. Як і у трестах великої індустрії, тут переважав галузевий принцип їх побудови. Проте у менш промислово розвинених губерніях, до яких відносилася Подільська, характерним було застосування і суто територіального підходу: там просто не було достатньої кількості відповідних за розмірами й значенням підприємств для створення галузевих трестів. Тому їх об'єднували за місцем розташування, як це було, наприклад, у Вінниці чи у Проскурові, де наприкінці 1921 р. декілька різнопрофільних підприємств були зведені, відповідно, у Подільській промкомбінат та Проскурівський держкомбінат [21, с. 37-38; 18, с. 71; 15, 20 грудня]. Поруч з ними діяли і суто галузеві об'єднання [див., напр. 18, с. 84; 14, арк. 11], відтак спроби абсолютизації територіального підходу, які свого часу мали місце в історичній літературі [11, с. 143], навіть в масштабах Поділля не є надто переконливими. З цієї точки зору, як бачимо, «Дунсукно» займало певне проміжне становище: воно об'єднувало підприємства однієї галузі, які були розташовані досить компактно в територіальному відношенні через обставини, що склалися історично.

Серед проблем державної промисловості, які далися взнаки невдовзі після початку господарської реформи, варто відзначити явно недостатньо проведену концентрацію виробництва та невірну оцінку економічних перспектив конкретних підприємств. У Подільській губернії показовою в цьому відношенні є історія з паперовою фабрикою в містечку Совій Яр. У другій половині 1921 р. вона не працювала, і її передбачали здати в оренду, проте бажаючих не знайшлося. Тоді замість того, щоб уважно обстежити це підприємство, проаналізувати його можливості та вирішити подальшу долю: закрити або все ж таки знайти споживача-орендатора (за рахунок зниження ставок оренди, пільг і т. п.), Подільська ГРНГ утворила правління фабрики і заходила шукати для неї «рятівника» серед місцевих трестів. За період з кінця 1921 р. до осені 1922 р. підприємство змінило декілька хазяїв, отримало державні позики на відбудову і обіговий капітал, навіть тимчасово відновило роботу, проте так і не змогло закріпитися на ринку. Побувало воно і у складі об'єднання «Дунсукно», на балансі якого в той час вже була одна паперова фабрика в Проскурові. Та оскільки фабрика «Совій Яр» потребувала подальшого капітального ремонту і дообладнання, на що коштів у об'єднання не було, восени 1922 р. її було виведено із складу

місцевої трестованої промисловості та знову намічено до здачі в оренду [20, с. 49; 18, с. 69, 84-85].

Як бачимо, за рік все повернулося «на круги своя». Але ж протягом цілого року (!) місцеві об'єднання несли марні витрати по утриманню цього непрацездатного підприємства, що як тягар навішували на прибуткові. В цьому, здавалося б, дрібному епізоді відбилася істотна проблема. Подібні приклади, які можна навести по більшості трестів місцевої промисловості, зрозуміло, не сприяли розвитку справжнього госпрозрахунку, недосконалість якого в період непу стала предметом критики дослідників ще наприкінці 1980-х рр. [див., напр.: 8, с. 93 та ін.].

І все ж, як відзначалося вище, протягом кінця 1921 – початку 1923 рр. «Дунсукно» мало непогані економічні показники. Вочевидь, це – не випадково: на відміну від трестів важкої індустрії місцева державна промисловість була більше пов'язана з ринком і раніше за неї перейшла на, хоча й обмежений втручанням директивних органів, госпрозрахунок. Проте у 1923 р. непівську промисловість спіткала гостра криза збуту, обумовлена розходженням «ножиць цін» на промислові та сільськогосподарські товари. Серед її причин, поруч з об'єктивними, варто відзначити істотне підсилення державного монополізму. Державні підприємства реалізовували свою продукцію населенню через систему державних синдикатів і губторгів, що не стимулювало їх до випуску більш якісних і дешевих товарів, дозволяло перекладати власну нерозпорядливість на споживачів за рахунок встановлення монопольної ціни, на що останні, врешті-решт відповіли істотним скороченням попиту.

Традиційно кризу збуту відносять до осені 1923 р., проте ще деякі радянські дослідники відзначали: розходження «ножиць цін» на промислові та сільськогосподарські товари почалося не раптово в 1923 р., а принаймні з осені 1922 р. [див., напр.: 2, с. 166]. Цікаво, що місцеві державні трести, які на відміну від центральних та республіканських були більш орієнтовані на споживчий ринок, відчули погіршення ситуації раніше за них.

Так, у червні 1923 р. об'єднане засідання президій Подільських губвиконкому і губекономради та постанова губернської планової комісії, що цьому передувала (обстеження з виїздом на місце проводила спеціальна комісія губплану), констатували: трест «Дунсукно» вже декілька місяців є збитковим. З основних проблем відзначалися розбухання штатів, невисока кваліфікованість робочої сили, завищені ставки робітникам, які нерідко виплачувалися частиною готової продукції, а також зростання кількості сировини на одиницю

виготовленої продукції. Було накреслено низку заходів щодо покращення ситуації – як негайних, так і розрахованих на тривалу перспективу. Серед стандартних (перейти на грошову оплату та унормувати її розмір, розширити відрядну оплату, покращити технічний стан фабрик, поступово замінити некваліфікованих працівників на більш кваліфікованих, підсилити контроль за раціональним використанням наявних матеріальних ресурсів і грошових коштів, після використання запасів сировини призупинити роботу фабрик і відновити її після розробки плану збільшення виробництва) окремо відзначимо рекомендації звільнити від **незаконних** [виділено нами – В.К.] місцевих податків і зборів, розробити план концентрації та надати більшу самостійність окремим фабрикам у виробничо-технічних, адміністративних і господарських галузях. На цьому тлі дещо дивно виглядає розпорядження перенести правління тресту з Дунаївців, де власне знаходилися його підприємства, до губернського центру – Вінниці. [22, арк. 76, 78-78зв.].

Відносно ж цілком ринкової пропозиції з розширення господарської самостійності фабрик, то навряд чи вона могла бути втілена у життя, оскільки суперечила тогочасній загальнодержавній лінії (самостійність, хоча б і номінальна, поширювалася на трести, а не на їх окремі підприємства) та не стикувалася з іншими пунктами тієї ж постанови. Зокрема, про яку господарську самостійність фабрик може йти мова, якщо приписувалося сконцентрувати для реалізації у правлінні тресту всю їх продукцію [22, арк. 78]? Та й невдовзі (26-28 серпня 1922 р.) нарада директорів промоб'єднань та повітових уповноважених ГРНГ взагалі визначила необхідним «розвантажити виробничі підприємства та об'єднання ГРНГ від комерційних операцій», зосередивши всю торговельну діяльність в губторзі [18, с. 67], тобто навіть об'єднання тепер не мали прав здійснювати торговельно-збутові операції самостійно. Це не тільки посилювало держмонополізм, а й суперечило інтересам самих об'єднань. У вищевказаній червневій постанові губплану по «Дунсукну» окремо містилося повідомлення до Української економічної наради (своєрідна скарга-виправдання) стосовно того, що трест «контрабандою не займався, а купував фарби і кард-стрічки на ринку», бо господарські органи (які не вказано, проте, вірогідніше за все – республіканські збуто-заготівельні) відмовлялися це робити для нього та відмовлялися приймати «совдензнаки» у якості оплати [22, арк. 78зв.] (вочевидь, вимагаючи червонці).

Надалі ситуація на підприємствах об'єднання лише погіршувалася. До об'єктивних труднощів і невдалих рішень

директивних органів додавався і суто суб'єктивний чинник – слабкість управлінського апарату тресту. Значну частину адміністративного персоналу на його підприємствах становили їх колишні власники. Дехто з них був відверто заляканий революційною хвилею і не міг підтримувати на фабриці належної виробничої дисципліни, а окремі, за оперативною інформацією органів ДПУ, тільки й мріяли, щоб доручене їм у керування підприємство збанкрутіло, і його після цього можна було взяти в оренду. Ця група управлінців була «розбавлена» «політично-витриманими» комуністами, які пройшли школу ВУНК, військового відомства, але дуже погано тямали у виробничих питаннях. Поруч з ними на посадах заступників директорів фабрик працювали і робітники-комуністи, яким також бракувало знань, особливо – економічних, проте це хоча б частково компенсувалося значним виробничим досвідом та авторитетом у робітничому середовищі. І лише декілька осіб були фахівцями-інженерами, дійсними знавцями своєї справи, проте далеко не все від них залежало [23, арк. 10-12].

Хронічний брак обігових коштів мав наслідком накопичення заборгованості по заготівлі сировини і по заробітній платі. Останнє призвело до гострого конфлікту на підприємствах, що мав місце 21-22 листопада 1923 р. В умовах суттєвого погіршення матеріального становища робітників, м'яко кажучи, далеко не кращим чином проявили себе профспілкові лідери. Попередній голова губспілки текстильників Костицький розтринькав гроші профспілки, ще й залишився їй винним близько 800 крб. сріблом, а при новому – такому собі 21-річному молодіку Кофману – до 70% надходжень, які могли б підтримати робітників у час матеріальної скрути через невилплату заробітної плати, витрачалося на утримання апарату союзу. Сам же профспілковий керівник замість реального захисту робітників «годував» їх ледве не щоденними порожніми обіцянками щодо виплати заборгованості. Терпець урвався, і лише негайний приїзд представника окружного комітету КП(б)У та його обіцянка найближчим часом видати зарплату втримали робітників від страйку – довіра до керівників більшовицької партії була ще досить великою. Цікаво, що стихійні мітинги протесту очолили робітники-комуністи з тривалим стажем і досвідом дореволюційної страйкової боротьби [23, арк. 8-9].

Цілком логічно, що невдовзі (18 грудня) на об'єднаному засіданні президій губвиконкому і губекономради знов слухалася доповідь губплану про «Дунсукно». Місцезнаходження управління тресту повернули туди, де воно і мало бути – у Дунаївці. Тільки тепер було проведено жорстку концентрацію: з 15 грудня 1923 р. діючими залишили лише 1-у та 4-у фабрики, а інші тимчасово зупинили.

Скоротили і некваліфікованих робітників, а кваліфікованих перевели на працюючі підприємства [24, арк. 7].

В січні –лютому 1924 р. на цих двох фабриках робітники об'єднання, основну частину яких вдалося зберегти, працювали позмінно – по два тижні. При цьому їх середньомісячна заробітна плата становила 40-50 крб. [25, арк. 13], що виглядає досить пристойно на тлі оплати праці в місцевій промисловості УСРР (остання була вище середньої по українській державній промисловості) [26, с. 585]. Щоправда, виробнича програма протягом 1924 р. недовиконувалася: за перші два місяці року виконання становило 91 %, а у жовтні – 80 %, проте це був не найгірший показник у об'єднаннях Подільського губвідділу місцевого господарства (таку назву 1924 р. отримав ГРНГ після об'єднання з відділом комунгоспу) [25, арк. 13, 21; пор.: арк. 21-21зв.].

Проблеми «Дунсукна» наприкінці 1923 р. мали широкий розголос: його долею зацікавилися органи ДПУ і керівники республіканського масштабу. У січні 1924 р. на нараді під керівництвом заступника голови ВРНГ УСРР П. Жигалка розглядалося питання про об'єднання. Діяльність його правління, попри помилки, в цілому була схвалена, а сам трест визнали «цілком здоровим у фінансовому і економічному відношенні» та вказали на необхідність надання кредиту (останнє, здається, і так було зрозумілим за умов нестачі обігових коштів). Найцікавіше бачимо далі: кредитне фінансування «Дунсукна» Промбанком чітко пов'язали з укладенням тристоронньої угоди, ще одним учасником якої мав стати Укртекстильтрест на умовах передачі йому частини продукції місцевого об'єднання на реалізацію. Та й взагалі «цілком доцільно поєднати Дунсукно з більш потужною у фінансовому відношенні організацією всеукраїнського масштабу в адміністративному, комерційному і виробничому відношеннях на пайових або інших засадах» [28, арк. 3-3зв.].

Вочевидь, ці настанови стали початком нового наступу республіканських відомств на «Дунсукно» (Укртекстильтрест було утворено на базі того самого главку, який зазіхав на «Дункуш» ще у 1921 р.). Продукція місцевого об'єднання користувалася попитом не лише на Поділлі, що створювало конкуренцію для республіканського тресту. Звідси – такий інтерес до її реалізації (хоча б частини) в обмін на кредит, причому – не від Укртекстильтресту, а від банку. Зрозуміло, «Дунсукно», що пережило тимчасові труднощі, залишалось «цілком здоровим у фінансовому і економічному відношенні», тож «організації всеукраїнського масштабу» проявляли неабияку зацікавленість у його приєднанні – не стільки на пайових, скільки на «інших» засадах.

Слушна нагода трапилася 1925 р. при черговому етапі адміністративно-територіальної реформи, що полягав у ліквідації губерній та переході на двоступеневу систему поділу (округ – район). На цей раз подільські господарники, які виявили неабияку завзятість у 1921 р., практично не пручалися. Вочевидь, це не в останню чергу було пов'язано з тим, що губернські структури ледве не у повному складі мали перейти на окружний масштаб роботи, і їх турбували, насамперед, проблеми Вінницького округу. Дунаївці ж знаходилися у Кам'янець-Подільському, керівництву якого забракло сил і відповідних зв'язків, щоб самотужки тягатися з «центром» у важкій бюрократичній грі. Як би там не було, але 28 березня 1925 р. президія Подільського губплану, розглянувши питання про розподіл між центром і округами підприємств губернського значення, вирішила по «Дунсукну» «вважати за доцільне передати його до одного з республіканських трестів» [28, арк. 121].

Що ж до аргументів на користь цього, то заявлялося, що передача тресту «до Кам'янецької округи може кепсько відбитись на його діяльності», проте тут, скоріше, навпаки – істотно втратив бюджет Кам'янець-Подільського округу. Твердження ж про те, що трест вийшов за межі округу та навіть губернії, а його робота потребує зовнішніх ринків сировини та збуту також не витримують серйозної критики. По-перше, у вирішенні збуто-заготівельних проблем «Дунсукно» вийшло за межі губернії ледве не від початку своєї роботи, але це не заважало йому лишатися місцевим об'єднанням. По-друге, воно суперечило загальним принципам розподілу, сформульованим в тій самій постанові: якщо майно об'єднання знаходиться у різних округах, керування ним передається округу «з найбільшою вагою відносно майна та капіталів», що повністю відповідало умовам розташування «Дунсукна», основна виробнича діяльність якого була сконцентрована в Дунаївцях, за межами яких існували лише деякі допоміжні філії [28, арк. 120зв.-121].

Проте все це не мало принципового значення, бо питання вже було вирішено на більш високому рівні: ще 17 березня 1925 р. ВРНГ УСРР ухвалила постанову про реорганізацію місцевих трестів через ліквідацію губерній, згідно якої «Дунсукно», під приводом розташування у декількох округах, отримувало статус республіканського тресту [9, с. 46-47], відповідно припиняло свою діяльність у якості місцевого державного промислового об'єднання.

Отже, трест «Дунсукно» проіснував протягом майже трьох з половиною років у складі місцевої промисловості Подільської губернії. Для слабко розвиненого в промисловому відношенні Поділля він був насправді унікальним за розмірами, одним з найбільших трестів

української місцевої промисловості, поєднуючи в собі два основних принципи її побудови – галузевий і територіальний. В його короткій історії знайшли своє відображення чимало основних проблем промисловості УСРР перших років непу: розпорошення коштів через недостатню концентрацію виробництва, нестача обігового капіталу, некомпетентність керівників, більшість з яких ціною помилок здобували досвід роботи в ринкових умовах, важкі наслідки кризи збуту, боротьба «центру» і «місць» за майнові права, що розпочалася ще на етапі його утворення. Сили в цій боротьбі були надто нерівні, що і обумовило, врешті-решт, переведення тресту з місцевої промисловості до республіканської. Подібні приклади були далеко не поодинокими і призвели до надмірної централізації в управлінні державними підприємствами УСРР, слабкості її місцевої промисловості (якщо на одному підприємстві в російській місцевій промисловості на початку 1926 р. в середньому працювали понад 200 чол., то в українській – лише 78 чол. [29, арк.176-177]), обмеження прав місцевої влади та можливостей місцевих бюджетів. Залишається лише жалкувати, що сучасні дослідники, гостро критикуючи всесоюзний «центр» за диктат по відношенню до УСРР, майже не помічають аналогічних дій з боку республіканських органів по відношенню до місцевих.

Список літератури: 1. *Кучер О.О.* Боротьба робітників України за відбудову важкої промисловості після громадянської війни / О.О. Кучер. – Харків, 1959. – 164 с. 2. *Черненко Н.В.* Борьба Коммунистической партии за восстановление промышленности и консолидацию рабочего класса Украины в 1921-1925 гг. / М.В. Черненко. – К., 1959. – 219 с. 3. *Шиян К.К.* Борьба рабочего класса Украины за відбудову промисловості (1921-1925 рр.) / К.К. Шиян. – К., 1959. – 303 с. 4. *Диденко Г.Д.* Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921-1925) / Г.Д. Діденко. – К., 1962. – 373 с. 5. *Самофалов В.М.* Комуністична партія України в боротьбі за відбудову народного господарства (1921–1925 рр.) / В.М. Самофалов. – К., 1963. – 378 с. 6. *Нестеренко О.О.* Розвиток промисловості на Україні. – Ч. 3: Промисловість України в період будівництва соціалізму і комунізму / О.О. Нестеренко. – К.: Наук. думка, 1966. – 488 с. 7. *Левитас Ф.Л.* Борьба рабочего класса за повышение производительности труда и трудовую дисциплину в легкой промышленности Украины (1921–1925 гг.): Автореф. дисс... канд. ист. наук / Ф.Л. Левитас. – Ярославль, 1988. – 26 с. 8. *Кульчицький С.В.* Ленінська нова економічна політика та її здійснення в УРСР / С.В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 1989. – № 10. – С. 88-93. 9. *Гринчуцький В.І.* Промислові трести України в 20-ті роки / В.І. Гринчуцький. – К., 1997. – 178 с. 10. *Хмельницька Л.В.* Промислові трести України в період нової економічної політики (1921 – 1929 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук / Л.В. Хмельницька. – К., 2004. – 16 с. 11. *Кулаев В.Г.* Борьба КП(б) Украины за укрепление местных Советов и усиление их деятельности в восстановительный период (1921–1925 гг.): Дисс... канд. ист. наук / В.Г. Кулаев. – К., 1973. – 198 с. 12. *Духопельников В.М.* Деятельность Советов Харьковщины в восстановительный период (1921 – 1925) : Дисс... канд. ист. наук / В.М. Духопельников. – Харьков, 1979. – 241 с. 13. *Волосник Ю.П.* Діяльність міських Рад України по здійсненню нової економічної політики у 1921 – 1928 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук / Ю.П. Волосник. – Запоріжжя, 1993. – 16 с. 14. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. Р-925,

оп. 1, спр. 342: Схема Подольского ГСНХ. Сведения к схеме почтово-телеграфной конторы. Списки предприятий, подведомственных Подольскому ГСНХ. 24-31 января 1924 г. **15.** Вісті (Известия) Подгубвиконкому, губкому КП(б)У, губпрофради. – Вінниця, 1921. **16.** ДАВО, ф. Р-992, оп. 1, спр. 550: Докладные записки губэкономсовещания о переводе Дунаевецких суконных фабрик на хозрасчет. 28 апреля – 14 декабря 1921 г. **17.** *Кабачек В.В.* Місцеві радянські органи України і місцева державна промисловість в другій половині 1921-1922 рр. // Актуальні питання історії України: Вісник Харківського державного політехнічного університету. Збірка наукових праць. Вип. 38. – Харків, 1999. – С. 90-98. **18.** Отчет Подольского губэкономсовещания Украинскому экономическому совету. Апрель – сентябрь 1922 г.: С приложением краткого исторического обзора советского строительства и народного хозяйства на Подолии за 1917 – 1922 гг. – Вінниця: 1-я Гостипография, 1922. – VI, 416 с. **19.** Отчет Подольского губернского исполнительного комитета за 1923 год 4-му губернскому съезду Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. Январь 1924 г. – Вінниця: Подол-Печать, 1924. – 83 с. **20.** Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии. 3-5 декабря 1921 г. – [Вінниця]: Издание Информстат. подотдела отдела управления Подольского губисполкома, 1922. – 58 с. **21.** Хозяйственное строительство Подолии: Отчет губэкономсовещания Украинскому экономическому Совету за август-декабрь 1921 года. – Вінниця: 1-я гостипография, 1922. – 195 с. **22.** ДАВО, ф. Р-925, оп. 1, спр. 203: Протоколы заседаний президиума губисполкома. 8 декабря 1922 – 3 января 1924 гг. **23.** ДАВО, ф. Р-925, оп. 8, спр. 49: Доклад с характеристикой политэкономического состояния Дунаевецких суконных фабрик и характеристики на работников фабрик, приказ Подольского губинспектора РКИ, проект о концентрации Дунаевецких суконных фабрик. 1 сентября – 13 декабря 1923 г. **24.** ДАВО, ф. Р-925, оп. 1, спр. 19: Протоколы объединенных заседаний президиума губисполкома и губэкономсовещания, акт обследования Станиславского сельскохозяйственного кооперативного общества «Обнова». 27 декабря 1923 – 12 июня 1924 гг. **25.** ДАВО, ф. Р-925, оп. 1, спр. 301: Квартальные отчеты о деятельности Подгубместхоза. 21 января – 25 ноября 1924 г. **26.** *Черненко Н.В.* Борьба Коммунистической партии за восстановление промышленности и консолидацию рабочего класса Украины в 1921-1925 гг.: Дисс... д-ра ист. наук / М.В. Черненко. – К., 1961. – Ч. 1-2. – IX, 602, [2] с. **27.** ДАВО, ф. Р-925, оп. 1, спр. 102: Сведения о Дунаевецком государственном тресте. 4 января – 9 февраля 1924 г. **28.** ДАВО, ф. Р-147, оп. 1, спр. 7: Протоколы заседаний президиума губплана. 1924-1925 гг. **29.** Державний архів Харківської області, ф. Р - 845, оп. 2, спр. 366: Стенограма і матеріали III округового з'їзду рад Харківщини. 10 - 16 травня 1926 р.

Поступила в редколлегію 06.03. 12

УДК 930.1: (477) «1917/1930»

В.В. КАЛІНІЧЕНКО, канд. іст. наук, докторант ХДАК, Харків

БЮДЖЕТ ЗЕМЕЛЬНОЇ ГРОМАДИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ДОКОЛГОСПНОМУ СЕЛІ: ВИТРАТНА ЧАСТИНА

Досліджується витратна частина бюджетів земельних громад у доколгоспному селі Наддніпрянської України. Визначена питома вага статей видатків бюджетів цих поземельних інститутів.

Исследуется затратная часть бюджетов земельных обществ в доколхозной деревне Надднепрянской Украины. Установлен удельный вес различных статей расходов бюджетов данных поземельных институтов.

Expense part of budgets of the landed societies is probed in dokolkhoznoy the country of Naddneprianskoy of Ukraine. Specific gravity of different reasons of charges of budgets of these land institutes is set.

Земельна громада – поземельно-господарське об'єднання селян УСРР в доколгоспному селі, яке за Земельним Кодексом 1922 р. отримало юридичний статус [1, ст. 10]. Земельна громада охоплювала всі селянські господарства республіки. Земельна громада була організацією, що мала великі потенційні можливості для розвитку сільського господарства – в ній поєднувалися особисті та суспільні потреби селян, економічної необхідності в суцільній колективізації селянських господарств не було, але у 1930 р. інститут земельної громади був ліквідований.

На сучасному етапі в аграрному секторі України впроваджується ринкова економіка. В умовах ринкових відносин трудове селянське господарство може бути конкурентоспроможним й зберегтися, лише при об'єднанні селянських господарств у кооперативи вертикального типу. Інститут земельної громади, що існував в 1917–1930 рр. мав ознаки кооперативу вертикального типу.

Діяльність земельної громади в 1917–1930 рр. обійдена увагою дослідників [2; 3]. Тому дослідження цього поземельного інституту актуальне і необхідне. Зокрема, потребує аналізу бюджет земельних громад, його витратна частина.

Для виконання покладених функцій, розгорнутої діяльності земельній громаді потрібні були матеріальні та фінансові ресурси. 1925/26 господарський рік – типовий рік у діяльності земельних громад в період непу. Саме в цей рік земельні громади Наддніпрянщини досягли найкращих показників в своїй діяльності. У тому році земельні громади накопичили і витратили 29,2 млн. крб. (підраховано автором на основі [4, с. 30–32; 5, с. XI]). Для порівняння, всі державні капіталовкладення в сільське господарство в 1925/26 господарському році склали 49,8 млн. крб. [6, с. 47]

Вибіркове обстеження фінансів земельних громад за 1925/26 господарський рік виявило, що 89,2% земельних громад республіки, тобто їх абсолютна більшість, мали відповідні ресурси для реалізації власної діяльності. По природно-економічним регіонам цей показник становив від 79,6% на Правобережжі до 96,3% у Степу (підраховано автором на основі [4, С. X]).